

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"Milliy qo'shiqchilik" kafedrasi professori
E-mail: orolmirzosafarov04@gmail.com

MILLIY MUSIQA SAN'ATINING MA'NAVIY-TARBIYAVIY XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Bugungi kunda shaxs ma'naviyatini yuksaltirishda musiqa san'atining ahamiyati beqiyosdir. Zero, musiqa shunchaki nafosat va zavq manbai bo'lib qolmay, balki insonning ruhiy olamini boyituvchi qudratli omil ham sanaladi. Uning jozibali ohangi, maromi va mazmun-mohiyati inson shuuriga bevosita daxl qilib, tafakkur yuritish, his-tuyg'ularni jilolash hamda ongli xatti-harakatlarning qaror topishida yetakchi o'rin tutadi. Maqolada milliy musiqa san'atining ma'naviy-tarbiyaviy xususiyatlari to'g'risida tahliliy ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: musiqa, san'at, milliy, yoshlar, xalq qo'shiqlari, qadriyat, madaniy meros, urf-odatlar, qo'shiq, tarbiya, ma'naviyat.

THE SPIRITUAL AND EDUCATIONAL CHARACTERISTICS OF NATIONAL MUSICAL ART

Abstract. This article examines the role of national musical art in the development of an individual's spiritual and educational values. It analyzes music as an important cultural phenomenon that influences human consciousness, emotional development, and behavior. Special attention is given to the melodic and rhythmic features of music and their impact on cognitive and affective processes. The study also explores the significance of national musical traditions in shaping cultural identity and transmitting values across generations.

Keywords: music, national art, spirituality, education, youth, folk songs, cultural heritage, traditions, values.

Musiqqa qadimiy ijtimoiy va diniy marosimlardan tortib, folklor namunalari, maqom san'ati hamda rang-barang ashula va kuylar orqali xalq ruhiyatining ko'zgusi bo'lib xizmat qilib kelgan. Ayniqsa, milliy musiqiy merosimiz hisoblangan maqomlar, folklor asarlari va lirik qo'shiqlar o'zbek xalqining ma'naviy olami, dunyoqarashi, milliy qadriyatlari hamda hayotiy falsafasini o'zida mujassam etadi. Hozirgi kunda esa musiqqa badiiy-estetik tarbiya berish bilan bir qatorda, yosh avlod qalbida vatanparvarlik hissini uyg'otish, milliy g'urur va madaniy o'zlikni shakllantirishda ham beqiyos vosita vazifasini o'tamoqda.

Inson ruhiyati va psixologiyasiga eng jadal ta'sir ko'rsatadigan san'at yo'nalishlaridan biri musiqadir. Shaxsning muayyan musiqqa janriga bo'lgan ishtiyoqi orqali uning ichki dunyosini va borliqqa bo'lgan munosabatini anglash mumkin. Zero, insonning biror musiqiy uslubni afzal ko'rish tasodifiy holat emas, balki uning shaxsiyati, estetik didi va dunyoqarashining o'ziga xos in'ikosidir. Tinglovchining janrlar borasidagi tanloviga qarab, uning ruhiy holati, hayotiy tamoyillari, ijtimoiy faolligi va hissiy kechinmalari haqida muayyan xulosalar chiqarish imkoniyati mavjud.

Masalan, kuzatishlar shuni tasdiqlaydiki, maqom, mumtoz kuylar va an'anaviy milliy musiqaga ko'ngil qo'yganlar, odatda, bosiq, chuqur mulohaza yuritadigan, yuksak did sohibi bo'lgan hamda milliy qadriyatlarni qadrlaydigan, ruhiy muvozanati barqaror shaxslardir. Lirik asarlar va qo'shiqlarni xush ko'ruvchilar esa, asosan, romantikaga moyil, nozik tabiatli va boy ichki hissiyotga ega insonlar sirasiga kiradi. Jazz, blyuz yoki instrumental eksperimental yo'nalishlarni tinglaydiganlarda ijodiy salohiyat yuqori bo'lib, ular noan'anaviy tafakkur tarzi bilan ajralib turadilar.

Pop va zamonaviy estrada musiqasi shaydolari esa yangilikka intiluvchan, ochiqko'ngil hamda ijtimoiy faolligi yuqori bo'lgan shaxslar sifatida namoyon bo'ladilar. Rok yoki elektron musiqqa ixlosmandlari esa, aksincha, jo'shqin energiyaga ega, o'z nuqtayi nazarini qat'iy himoya qiladigan va ijtimoiy adolatsizlikka nisbatan murosasiz insonlardir. Shunday qilib, insonning musiqiy

tanlovi shunchaki estetik xohish emas, balki uning ruhiy olami, emotsional holati va hayot falsafasining o'ziga xos ko'rinishidir. Binobarin, musiqa vositasida inson tabiatini yanada chuqurroq anglash va uning ichki dunyosini tushunish mumkin.

Musiqa san'atining psixologik ta'sir imkoniyatlaridan bugungi kunda muayyan g'arazli kuchlar va yot oqimlar ham o'z manfaatlari yo'lida foydalanmoqdalar. Ma'lumki, musiqaning ruhiyatga o'tkazadigan kuchli ta'siridan nafaqat ezgulik yo'lida, balki ba'zan yovuz niyatlarni amalga oshirishda ham qurol sifatida foydalanilishi mumkin. Zero, musiqa san'ati inson ruhiy olamiga nihoyatda chuqur kirib borish xususiyatiga ega bo'lgan eng ta'sirchan vositalardan biri sanaladi.

Musiqaning insonni olijanoblik ruhida tarbiyalashi xususidagi fikrni buyuk kompozitor Iogann Sebastyan Bax hayoti misolida yaqqol isbotlash mumkin. U hamkasblariga nisbatan doimo samimiy munosabatda bo'lgan, hasadgo'ylikdan yiroq tutgan va kundalik hayotda nihoyatda soddadil inson bo'lib qolgan. O'z shogirdlaridan biriga yo'llagan maktubida u shunday yozadi: "Menga hech narsa kerak emas, faqatgina mendan o'zlashtirgan bilimlaringizni o'z vaqtida boshqa yaxshi insonlarga ham yetkazishga harakat qilsangiz, men uchun shuning o'zi kifoyadir" [1, 20-b]. Bunday fidoyilik va xolis niyatli bo'lish fazilatlarini bugungi kunda ham ko'plab san'atkorlar hamda ustoz-murabbiylar faoliyatida davom etib kelmoqda. Bu esa, o'z navbatida, musiqa san'atining naqadar ulkan tarbiyaviy va ma'naviy qudratga ega ekanligidan dalolat beradi.

Yuqorida qayd etilganidek, unib-o'sib kelayotgan yosh avlodning har tomonlama yetuk shaxs bo'lib kamol topishida musiqa san'ati yetakchi ahamiyatga ega. Tadqiqotchi M.Ilhomov e'tirof etganidek: "Musiqa inson ma'naviy barkamolligining uzviy asosi hamda uning ajralmas tarkibiy qismlaridan biri bo'lib xizmat qiladi" [2, 59-b]. Musiqa ta'limi umumiy pedagogika va tarbiya tizimining o'zak bo'g'ini bo'lib, shaxs ruhiyatini kamolga yetkazishda beqiyos o'rin tutadi.

Aytish joizki, o'rta maxsus ta'lim muassasalarida o'tiladigan "Musiqa nazariyasi" fani musiqashunoslikning fundamental asoslarini o'zlashtirishda

tayanch manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu fan vositasida qadim zamonlardan hozirgi davrgacha bo'lgan musiqiy taraqqiyot bosqichlari, uning falsafiy-estetik qirralari atroflicha o'rganiladi. Musiqa shunchaki bilim berish vositasi emas, balki ma'nan pok, teran mushohada yuritadigan va tahliliy tafakkur sohibi bo'lgan yoshlarni voyaga yetkazishga ko'maklashadi. Musiqa o'qitish metodologiyasi esa pedagogika fanining umumiy qoidalari va quyidagi didaktik tamoyillarga tayanadi. Tarbiyalovchi ta'lim tamoyili:

1. Ilmiylik, tizimlilik va izchillik;
2. Musiqiy materialning o'quvchilar yosh xususiyatlariga muvofiqligi;
3. Ko'rgazmalilik;
4. Bilim va malakalarning mustahkamligi;
5. O'quvchilarning faolligi hamda mustaqilligi, musiqa ta'limining hayot bilan bog'liqligi" [3, 7-b].

Umumlashtirib aytadigan bo'lsak, musiqa ta'limi shaxs tarbiyasidan boshlanib, yuksak kasbiy mahorat cho'qqilarigacha davom etadigan yaxlit va uzluksiz tizimni ifoda etadi.

Globallashuv jarayonlari jadallashgan hozirgi sharoitda musiqa san'atining falsafiy asoslarini anglash va uning madaniy mohiyatini tadqiq qilishga bo'lgan ehtiyoj har qachongidan ham yuqori ekanligini kuzatish mumkin. Buni quyidagi omillar bilan izohlash joiz:

Birinchidan, zamonaviy musiqaning yoshlar axloqiy tarbiyasidagi o'rmini ilmiy va falsafiy nuqtayi nazardan o'rganish, uning dunyo musiqiy xazinasidagi nufuzini tahlil etish orqali milliy qadriyatlarimizning nafis va go'zal qirralarini ko'rsatib beruvchi qarashlarni yaxlit tizimga keltirish talab etiladi.

Ikkinchidan, globallashuv sharoitida zamonaviy musiqa ijrochiligi va uning amaliyoti tubdan yangilanib bormoqda. Biroq, ushbu san'at turini shunchaki ohanglar yig'indisi sifatida tadqiq etish masalaga beryoqlama yondashishga sabab bo'ladi [4, 12-b]. Musiqa san'atini ijtimoiy-ma'naviy jarayon sifatida falsafiy nuqtayi nazardan tadqiq etish nihoyatda muhimdir. Bunday yondashuv musiqa

san'atiga milliy o'zlikni namoyon etuvchi asosiy omil sifatida qarash imkonini beradi. Shu nuqtayi nazardan, musiqani jahon madaniy makonida tahlil qilish orqali o'z milliy qadriyatlarimizni namoyish etish, ularni teran anglash va e'zozlash uchun mustahkam ilmiy poydevor yaratiladi.

Ikkinchi tomondan, globallashuv sharoitida musiqaga shunchaki ohanglar majmuasi deb baho berish uning tub ma'naviy va ijtimoiy vazifalarini inkor etish bilan barobardir. Zero, musiqa nafaqat nafosatdan zavqlanish manbai, balki ijtimoiy ong, shaxsiy dunyoqarash, madaniy xotira hamda axloqiy tamoyillarning yuksak ifodasidir.

Musiqa san'ati shaxs kamoloti va uning ruhiy-ma'naviy tarbiyasi yo'lida beqiyos omil bo'lib xizmat qiladi. Tizimli yo'lga qo'yilgan musiqiy ta'lim jarayoni yordamida insonda nafosat didi, axloqiy tamoyillarga sodiqlik, sabr-bardosh hamda mehr-oqibat kabi ijtimoiy-axloqiy fazilatlar qaror topadi. Musiqa inson ruhiyatini olijanob tuyg'ular tomon chorlab, ma'naviy hushyorlik va hissiy muvozanat tuyg'usini kuchaytiradi. Ayniqsa, milliy musiqiy merosimizga singdirilgan vatanparvarlik, insoniylik, nafosat va haqgo'ylik kabi yuksak qadriyatlar yosh avlod tarbiyasida qudratli ijtimoiy vositaga aylanadi.

Shu bilan birga, musiqa san'ati bashariyatning tarixiy xotirasi, estetik tafakkuri hamda falsafiy dunyoqarashi mujassamlashgan yuksak madaniy hodisadir. Uni falsafiy-metodologik jihatdan tadqiq etish nafaqat musiqa sohasida chuqur bilimga ega bo'lishga, balki umumfalsafiy va mafkuraviy olamni anglashga ham ko'maklashadi. Binobarin, musiqa san'atini o'rganish jarayoni o'zining murakkabligi bilan bir qatorda, mazmunan g'oyat boy bo'lgan falsafiy izlanishlar silsilasini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimdjanova N. *Musiqa adabiyoti*. – Toshkent: Navro'z, 2020. – 144 b.
2. Ilhomov M. *Barkamol avlod tarbiyasida milliy musiqaning o'rnini va ahamiyati*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 259 b.

3. Xo'jayeva M. *Umumta'lim maktablarida musiqa o'qitish metodikasi*. – Toshkent: Musiqa, 2008. – 156 b.

4. Axmedova Z. *Milliy musiqa madaniyati va uning yoshlar ma'naviyatini shakllantirishdagi roli: Fals. fan. nom. ... dis. avtoref.* – Toshkent, 2010. – B. 46.